

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Evert Rööpson

Parteisüsteemide konsolideeritus: Eesti ja Läti võrdlus

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Vello Pettai (PhD)

Tartu 2016

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....

Evert Rööpson

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Kontseptsioonid ja teooria	6
1.1. Sõltuv muutuja: parteisüsteemide konsolideerumine	6
1.2. Kirjanduses olevad indikaatorid	8
1.3. Sõltumatud muutujad: institutsioonid	11
1.4. Uurimuse ülesehitus: võrdlev meetod	14
1.5. Juhtumite valimise põhjendus	14
2. Empiiriline analüüs	17
2.1. Võrdlus sõltuva muutuja indikaatorite osas	17
2.2. Võrdlus sõltumatute muutujate indikaatorite osas	22
Järeldused ja kokkuvõte	27
Kasutatud allikad	29
Summary	32

Sissejuhatus

Tänapäeva liberaaldemokraatiates on poliitilisel maastikul peamisteks tegutsejateks erakonnad. Paljud autorid on seejuures rõhutanud erakondade tähtsat rolli demokraatia konsolideerumisel. Daunis Auers (2015: 94) toob välja, et ka taasiseseisvunud Balti riikides on poliitilistel parteidel olnud täita äärmiselt oluline roll. Nad on kujundanud põhiseaduslikku korda, võimaldanud poliitilise eliidi esilekerkimist ning konsolideerinud demokraatiat kui ainuvõimalikku valitsemisviisi. Seega on erakonnad ning nendega seonduv olnud põhjendatult poliitika uurijate pidevas huviorbiidis.

Igale riigile on omane parteisüsteem, mis on kujunenud nii ajaloo, ühiskonnas eksisteerivate lõhede, riigikorralduse, valimissüsteemide ja teiste institutsioonide koosmõjul. Alan Ware (1996: 193) on välja toonud, et väga suur roll parteisüsteemide kujunemisel on just institutsionaalsetel reeglitel. Institutsionaalne raamistik määrab ära piirid, mille vahel saavad parteisüsteemid tekkida ja areneda.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida parteisüsteemide konsolideeritust ning seda mõjutavaid tegureid. Konkreetseks uuritavaks nähtuseks on võetud Eesti ja Läti parteisüsteemid. Uurimise käigus tuuakse välja peamised indikaatorid, mille alusel vaatlusaluste riikide konsolideerumist hinnata ning sarnasused ja erinevused institutsionaalses raamistikus, mis vastavate olukordadeni on viinud.

Taasiseseisvumise järgselt olid Eesti ja Läti võrdlemisi sarnases stardipositsioonis – mõlemal riigil tuli hakata taas üles ehitama riigi institutsioone ning looma seadusandlust. Mõlemad riigid otsustasid minna demokraatlikku teed pidi ning tänaseks võib nii Eestit kui Lätit pidada konsolideerunud demokraatiateks. Lisaks geograafilistele ja ajaloolistele ühisjoontele on ka mõlema riigi etniline struktuur ja riigikorraldus vägagi sarnased. Ometi on läinud nii, et Eesti ja Läti parteisüsteemid on mõnevõrra erinevad ning mitmete näitajate poolest on Eesti saavutanud stabiilsema parteisüsteemi kui Läti.

Konsolideerituse peamine idee seisneb selles, et parteisüsteemis kujuneb välja püsivam erakondlik struktuur, erakondade vahelises konkurentsisis ning koostoimes kinnistuvad teatud mustrid ning kogu süsteemi toimimine on tervikuna stabiilsem. Ka kodanike ja demokraatia seisukohast on parteisüsteemide konsolideerumine oluline. Kui erakondlik struktuur on killustatud ning pidevas muutuses võib see valijates tekitada põhjendatult

segadust ning üha keerulisem on end mõne konkreetse ideoloogia või erakonnaga samastada. Riigi seisukohalt on parteisüsteemi konsolideerumine vajalik vältimaks ootamatuid ja järske muutusi poliitikates.

Antud uurimustöö hüpoteesiks on, et erineva konsolideerituse tingib mitmete institutsionaalsete reeglite koosmõju. Seega võib oletada, et hoides konstantsetena suure hulga Eesti ja Läti puhul sarnaseid näitajaid, joonistuvad välja erinevused, mille põhjal on võimalik teha järeltõlge hüpoteesi paikapidavuse kohta. Kasutades uurimuse ülesehituseks võrdlevat meetodit, on võimalik selgelt välja tuua Eestit ja Lätit eristavad institutsionaalsed reeglid.

Bakalaureusetöö on jaotatud kaheks suuremaks peatükiks. Esimene peatükk käsitleb temaga seotud kontseptsioone ja teooriad, mis hõlmab nii sõltuvat kui sõltumatuid muutujaid, erinevaid indikaatoreid, millega hinnata konsolideeritust, uurimuse ülesehituse kirjeldust ning juhtumite valiku põhjendust. Teises peatükis võrreldakse Eesti ja Läti parteisüsteeme nii sõltuvate kui sõltumatute muutujate indikaatorite osas.

1. Kontseptsioonid ja teooria

Bakalaureusetöö esimeses peatükis käsitletakse kontseptsioone ja teooriad, millele uurimus tugineb. Välja tuuakse institutsionaalsed reeglid, mis seletavad Eesti ja Läti erinevust parteisüsteemide konsolideerituses ning indikaatorid, millega seda võrrelda. Ühtlasi põhjendatakse Eesti ja Läti võrdluse aluseid ning võrdleva meetodi kasutamist antud uurimuse puhul.

1.1. Sõltuv muutuja: parteisüsteemide konsolideerumine

Parteisüsteemide konsolideerumine on üks osa demokraatia konsolideerumisest. Oma olemuselt on ta vastand killustatusele ehk teisisõnu toimub teatud koondumine ning suureneb stabiilsus. Vaadeldav nähtus on oluline selle poolest, et demokraatia perspektiivist vaadatuna peab riigis tegutsema piisav arv erakondi, mis valimistel omavahel konkureerivad ning seeläbi olulisemaid ühiskonnarühmasid esindavad. Seejuures ei tohiks parteisüsteem olla ka liiga killustunud, kuna see tooks kaasa lõhestatuse ning otsustusvõimetuse. (Pettai et al. 2011: 151) Seega võib parteisüsteemide konsolideerumist pidada toimiva demokraatia üheks oluliseks eelduseks.

Mainwaring ja Torcal (2005: 6) toovad konsolideeritud parteisüsteemi iseloomulike tunnustena välja tugevamad ja stabiilsemad erakondlikud organisatsioonid, regulaarsemad mustrid parteidevahelises konkurentsisis ja koostöömises, suurema erakondade legitiimsuse taseme ning vahetuma sideme ühiskonnaga. Vähem konsolideerunud parteisüsteemid, kus erakondlik struktuur on pidevas muutuses, loovad valijaskonnas suuremat ebakindlust ning võivad kahandada valimiste ootuspärast toimimist. Suurel hulgal uute erakondade valimistel osalemine ning vanade senisel kujul kadumine teeb valijatele keeruliseks ennast mõne konkreetse ideoloogiaga siduda. Samuti võib uute parteide puhul jääda segasemaks nende programmilised seisukohad. Ka Casal Bertoa (2012a: 457) toob välja, et erakonnad, millel puuduvad kindlad valijaskonnad on oma vaadetelt vabamad liikuma poliitilisel skaalal, leidmaks toetajaid oma poliitikatele. Tulemuseks on see, et nii kodanikel kui poliitikutel on keerulisem teha vahet, mille eest erakond parajagu seisab. Casal Bertoa (2012a: 457) rõhutab seejuures korduvalt, et stabiilsuse ja ennustatavuse saavutamiseks peavad erakonnad

olema aja jooksul võrdlemisi kestvad. Järjepidevus aitab tugevamalt kinnitada nõotsiaalseid juuri ühiskonnas, mis seob ka valijaskonda püsivamalt erakonnaga. Seega loob erakondade kestvus eeldused stabiilsema valijaskonna ning kergemini ennustatavate valimistulemuste kujunemiseks, mis omakorda aitab kaasa parteisüsteemi konsolideerumisele.

Konsolideerumine on oluline ka efektiivsema seadusloome ja valitsemise seisukohast. Erakondade arv ja suurus, mis valimistel kohti võidavad, hakkab tugevalt mõjutama parteide omavahelist suhestumist ning väljavaateid valitsuse moodustamiseks. Mida killustatum on parlamendi koosseis, seda enam variante on ka valitsuse moodustamiseks. See omakorda muudab aga süsteemi keerukamaks ja vähem stabiilseks. (Casal Bertoa 2012a: 459) Konsolideerumine selles vallas on üpris kergesti seletatav. Erakondadel tekib aja jooksul teatav kuvand ja bränd ning valijad hakkavad ette nägema, millistel erakondadel on suurem toetus ja tõenäosus olla valimistel edukad. Seejärel toimub koondumine just edukamate erakondade ümber, et mitte raisata oma häält parteidele, kes valimistel esindatust ei saa. (Pettai et al. 2011: 151) Kuigi demokraatias on oluline erinevate vaadete esindamine, siis selle saavutamine viisil, kus iga ühiskonnagrupi ootuste jaoks on loodud erakond, seda eesmärki paraku ei täida. Paratamatult tuleb erakondadel koonduda, sest seadusloomes üksnes oma kitsa agendaga tegeleda pole võimalik ning kokku tuleb leppida ka paljudes teistes küsimustes. Seda võib ka pidada üheks põhjuseks, miks konsolideeritud parteisüsteemide puhul on erakondade arv vähenenud ning süsteem seetõttu ka stabiilsem.

Minnes mõnevõrra edasi, võib parteisüsteemide konsolideerumise mõju vaadelda ka laiemalt. Parteisüsteemi tervis näitab paratamatult demokraatia legitiimsust riigis ning mõjutab seeläbi inimeste usaldust nii erakondade kui ka demokraatia vastu tervikuna. Kui parteisüsteem on nõrk ning ei toimi hästi, siis väheneb ka inimeste usk erakondadesse ja institutsioonidesse, langeb valitsuse tulemuslikkus, suureneb korrupsiooni ja selle tunnetamise tase ning rahulolu demokraatia toimimisega kahaneb. Hetkel, mil demokraatia käsitlemine kui parim ja ainuvõimalik valitsemise viis seatakse küsimärgi alla, siis on ühiskonnas toimuvad protsessid jõudnud juba väga kaugele. Sellest tulenevalt ei tohi alahinnata stabiilse ja konsolideerunud parteisüsteemide positiivset mõju inimeste suhestumisel riigi, selle osiste ning demokraatiaga laiemalt.

1.2. Kirjanduses olevad indikaatorid

Antud uurimustöös vaadeldakse parteisüsteemide konsolideerumist kirjanduses enamlevinud indikaatorite alusel: volatiilsus, võttes seejuures arvesse ka lähenemist, kus Pederseni indeks on jaotatud kaheks eraldi komponendiks; väljakujunenud erakondade stabiilsus valimistel; parteisüsteemi keskmine ja kaalutud vanus; valimistel osalevate parteide ja parlamendierakondade tingarvud; erakondade liikmeskonna suurused.

Üks enim kasutatud indikaatoreid hindamaks muutuseid parteisüsteemides on volatiilsus. Volatiilsus näitab kui palju kõigub erakondade toetus ehk kui palju erineb valimistulemus võrreldes eelmiste valimistega. Volatiilsuse laialdane kasutamine on mõistetav, kuna näitab väga selgelt olemasoleva parteisüsteemi stabiilsust. Siinkohal tuleb ära märkida, et volatiilsus ei näita kui palju vahetavad valijad oma eelistusi erakondade vahel, võrreldavad on üksnes lõplikud valimistulemused. Teisisõnu, kui näiteks tuhat valijat otsustavad hääletada partei A asemel partei B poolt, ning vastupidi, tuhat senist partei B pooldajat toetama parteid A, siis volatiilsuses see ei kajastu, kuna need taandavad teineteist välja. Eleanor Neff Powell ja Joshua A. Tucker (2014: 123) toovad välja, et kõrge volatiilsusega parteisüsteemides võib suurema tõenäosusega esineda järske muutuseid poliitikates, mis omakorda avaldab mõju nii järjepidevale ja stabiilsele poliitikakujundamisele kui ka teeb keerulisemaks väliste partnerite ja liitlastega lepingute või koostöö jätkamise. See-eest võib liigselt madal volatiilsus viia parteisüsteemi kartellistumiseni, kus üksnes väike ja kindel ring poliitika kujundajaid pääseb ligi võimu teostamisele. Kõrge volatiilsus, näidates, et inimesed on valmis on erakondlike eelistusi muutma, võib omakorda julgustada nii olemasolevaid poliitikuid kui ka teisi huvigruppe uusi erakondi moodustama, mis stabiilsema parteisüsteemi kujundamisele kaasa ei aita.

Traditsiooniliselt on valimiste volatiilsuse mõõtmiseks ja võrdlemiseks kasutatud Pederseni indeksit. Pederseni indeks annab summeeriva ülevaate muutusest valimiste vahel, kuid oma olemuselt koondab ta ühtseks indikaatoriks kaks eri tüüpi volatiilsust: volatiilsus, mis tekib vanade erakondade minekust ja uute tulekust (edaspidi volatiilsuse tüüp A) ning volatiilsus, mis tuleneb valijate liikumise olemasolevate parteide vahel (edaspidi volatiilsuse tüüp B). On oluline mõõta kirjeldatud kaht tüüpi volatiilsust eraldi ning seda eriti Kesk- ja Ida-Euroopa noortes demokraatiates, nagu seda on ka Balti riigid. Powell ja Tucker (2014: 143) toovad oma tööde järeldustes välja, et volatiilsus,

mis mõjutab Kesk- ja Ida-Euroopa noori demokraatiasid, on suuresti just volatiilsuse tüüp A. Tüüp B volatiilsust võib pidada esindusdemokraatias normaalseks ning osaliselt demokraatia tervist peegeldavaks nähtuseks, kus võim paigutub valimistega ümber juba olemasolevate suurte ja oluliste parteide vahel. See-eest tüüp A volatiilsust võib märksa enam seostada parteisüsteemi ebastabiilsusega, kus kõrge volatiilsus tekitab ebakindlust ja teadmatust, missugune saab olema poliitiline võim tulevikus. Madal A tüüpi volatiilsus annab ligilähedase arusaama, missugune poliitiline keskkond on välja kujunenud ning on põhjendatud arvata, et valitsuse vahetudes jääb see samaks. (Powell; Tucker 2014: 124) Seetõttu pean oluliseks uurida antud töös lisaks Pederseni indeksile ka selle kaht komponenti eraldi.

Alternatiivse lähenemise “väljakujunenud erakondade” stabiilsuse mõõtmiseks on välja pakkunud Tõnis Saarts, tuginedes mitme teise autori varasemale tööle. Saarts (2011: 88) defineerib “väljakujunenud erakondi” kui selliseid, mis on parlamendis olnud esindatud ühel või enamal korral. Oma argumentatsioonis leiab ta, et selline lähenemine ei näita mitte üksnes valijate käitumise stabiilsuse taset, vaid just parteisüsteemi koosseisu püsivust. Kui valijad on muutliku meelega, siis on ka suurem tõenäosus uute erakondade tekkeks ning valimistel osalemiseks. See tuleneb uute poliitiliste jõudude põhjendatud arvamusest, et valijate hääled pole „kivisse raiutud“ ning valimistel läbi lüüa võib õnnestuda ka neil. „Väljakujunenud erakondade“ mõõtemise indikaator on äärmiselt oluline just Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, kus uued parteid on pidevalt süsteemi sisenemas ning üldine volatiilsus ei pruugi anda Eesti ja Läti parteisüsteemide stabiilsuse hindamisel täit selgust.

Vaadeldes parteisüsteemide killustatust, võib tekkida kiusatus läheneda küsimusele õige lihtsal moel – vaadelda riigis registreeritud ja parlamenti valituks osutunud erakondade arvu suhtes valimisõigusliku elanikkonnaga. Tõsi, antud lähenemine looks teatava pildi, kuid sellel on ka üks selge puudus – see jätab arvestamata parteide suhtelise tugevuse. Märksa tõhusam indikaator hindamaks parteisüsteemide killustatust, on arvutada valimistel osalevate erakondade ja parlamendierakondade tingarvud. Lähenemine, mille pakkusid välja Markku Laakso ja Rein Taagepera võtab arvesse erakondade suurust vastavalt parlamendivalimistel saadud häältele või kohtadele esinduskogus, eristades sedasi mõjukaid parteisid vähem mõjukatest. Nagu Eesti Inimarengu Aruandes (Pettai et al. 2011: 151) poliitilise arengu peatükis välja tuuakse, siis lähenemine, kus lugeda kokku lihtsalt valimistel osalevate parteide ja hiljem esinduskogusse pääsenud parteide

arvu, oleks liiga lihtsakoeline, jättes arvestamata erakondade suhtelise tugevuse. Parteisüsteemi killustatus omab selget mõju ka süsteemi stabiilsusele. Mida suurem on parlamentaarne kontsentratsioon, seda vähem on ka erinevaid võimalikke koostöö vorme, muutes parteidevahelise koostöö ennustatavamaks ja seetõttu ka aja jooksul stabiilsemaks (Casal Bertoa 2012a: 466).

Olulise parameetrina vaadeldakse töös ka parteisüsteemide vanust, sealhulgas nii aritmeetilist keskmist kui ka parteide kaalutud keskmist vanust. Kui arvutada kõigi valimistel osalevate erakondade aritmeetilised keskmised vanused, siis moonutab see mõnevõrra tegelikku olukorda võttes arvesse ka väga väikse häältesaagiga parteid, mille kestvus võib olla kohati märkimisväärselt pikk või vastupidi äärmiselt lühike. Kreuzeri ja Pettai (2013) välja pakutud „parteide kaalutud keskmise vanuse indeks“ aitab mõnevõrra seda tühimikku täita. Selle indeksiga mõõdetakse kuivõrd üksikute erakondade kestvus mõjutab üleüldist parteisüsteemi vanust või institutsionaliseerumist (Haughton 2014: 212). Selle indeksi puhul liidetakse erakondadele vanusele juurde iga järgneva läbitud valimistsükliga lisanduvad aastad ning kaalutakse seda vanust erakonna häältesaagi osakaaluga valimistel (Haughton; Deegan-Krause 2015: 63). Antud töös vaadeldakse nii parteisüsteemide kaalutud kumulatiivset koondvanust, alustades esimestest valimistest kui tuuakse välja ka konkreetsemad muutused valimiste lõikes, vastavalt sellele kuivõrd parteisüsteem vananes või noorenes. Saadud erakondade koondvanust on võimalik riikide lõikes võrrelda maksimaalse võimaliku parteisüsteemi vanusega ehk võttes aluseks perioodi, mis algab esimeste taasiseseisvumise järgsete valimistega. Madal parteisüsteemi vanus näitab, et toimub pidev erakondade tegevuse lõppemine, uute tekkimine, ühinemine ja lahknemine ning sellest tulenevalt on parteisüsteemi stabiilsus madalam. Ning vastupidi, süsteem, kus erakonnad kestavad läbi valimiste ja koguvad ka suurema osa valijate häältest, näitab selget suundumust konsolideerumisele.

Indikaator, mis näitab erakondade rolli ning juurdumist ühiskonnas on erakondade liikmeskonna suhtarv valimisealisest elanikkonnast. Liikmeskonna suhtarv näitab siis protsenti valimisealisest elanikkonnast, kes kuuluvad mõnda erakonda. Priit Kallakas (2015: 200) toob välja, et mida kõrgem on selle indikaatori tulemus, seda loomulikum ja lahutamatum osa ühiskonnast parteid on ning inimesed näevad erakondi kui võimalust mõjutada poliitikaid ja ka omaenda igapäeva elu. See-eest madal suhtarv on ohumärk poliitilisele eliidile, näidates, et erakonnad toimivad inimestest kaugel ning inimestel

puudub piisav usaldus nende vastu. Suurem erakonnaliikmete arv näitab lisaks veel seda, et olemasolevad erakonnad on teinud piisavalt tööd oma organisatsioonide ülesehitamiseks ning liikmeskondade kasvatamiseks.

1.3. Sõltumatud muutujad: institutsioonid

Parteisüsteemide konsolideeritust mõjutavad mitmed institutsioonid, sh nii valimissüsteem ja valimisseadus, erakonnaseadus, riigikord jt. Institutsionaalsete reeglitenä tulevad antud uurimustöös põhjalikuma vaatluse alla need, mille osas Eesti ja Läti erinevad: erakonna moodustamiseks vajalike liikmete arv; erakondade rahastamise reeglid; valimisliitude lubamine parlamendivalimistel ja lisaks eraldiseisva teemana ühiskonnas eksisteerivad lõhed. Kõik peamised konstantsetena hoitud sõltumatud muutujad on välja toodud juhtumite valimist põhjendavas alapeatükis.

Üks peamisi parteisüsteemi konsolideeritust mõjutavaid institutsionaalseid reegleid on erakonna loomiseks kehtestatud vajalike liikmete piirmäär. Kallakas (2015: 198) toob välja, et kõrge künnis kinnistab olemasolevate parteide positsiooni ning teeb uute poliitiliste jõudude lisandumise keerulisemaks, soodustades seejuures osaliselt erakondade kartellistumist ja vähendades võistluslikkust. Teisalt on teatav piirmäär arenevates demokraatiates ka põhjendatud. Liigselt madal künnis erakonna loomiseks või selle puudumine võib kutsuda enam esile populistlike ja projektipõhiste parteide teket. Madala künnise tõttu on nende sisenemine poliitilisele maastikule kergem ning tullakse nõ „õnne proovima“ destabiliseerides sedasi kogu poliitilist süsteemi. Kõrge piirmäär on see-eest mõjus psühholoogiline takistus vähendamaks projektipõhiste erakondade teket. On ka arvamusi, mille kohaselt omab erakonna asutamiseks seatud vajalike liikmete künnis selget efekti, kuid pikas plaanis mõju kahaneb. Sellest tulenevalt võib vaadeldavat piirmäära käsitleda kui head instrumenti parteisüsteemi konsolideerimiseks, mis pigem lükkab uute erakondade tekke edasi, kui välistab selle. (Haughton; Deegan-Krause 2015: 75) Kui ühiskonnas või poliitmaastikul on soodsad tingimused uue erakonna tekkeks, siis see erakond ta tekib hoolimata künnise piirmäärast.

Teine oluline vaatluse alla tulev institutsionaalne reegel puudutab erakondade rahastamise reeglistikku. Riigiti võib see olla väga erinev, lubades teatud rahastamise

allikaid ja keelates või piirates teisi. Peamised komponendid, kuidas erakondade tulubaas kujuneb on riiklik finantseerimine, annetused juriidilistelt isikutelt, annetused eraisikutelt ning erakonnaliikmete liikmetasud. Ühe peamise küsimusena parteisüsteemide konsolideerituse seisukohast on esile kerkinud riigipoolse rahastuse reeglid. Casal Bertoa ja Maria Spirova (2013: 1) toovad välja, et parteide riiklik rahastus on ühteaegu nii õnnistus kui ka teatav barjäär tugeva erakondliku võistluslikkuse kujunemisel. Kui riiklik rahastus puudub täielikult, siis on väikestel ning vähemate rahaliste võimalustega erakondadel keeruline sekkuda valimistel konkurentsi. Teisest küljest võib riikliku rahastuse tagamine üksnes väljakujunenud suurematele parteidele külmutada erakondliku konkurentsi sootuks, kuid seeläbi konsolideerida parteisüsteemi. Sarnaselt leiab ka Ware (1996: 195), et kui siduda erakondade avalik rahastus kohtadega parlamendis, siis soosib see selgelt suuremaid ja valimistel juba edukamaid erakondi. Teadlased on osaliselt erinevatel arvamustel, millist mõju riiklik rahastus parteisüsteemile omab. Ühel meelel ollakse aga selles, et mida väiksemad on piirangud erakondadele riikliku rahastuse saamisel, seda suurem on erakondade arv ning killustatus ning vastupidi. (Casal Bertoa; Spirova 2013: 3) Seega, riigipoolne rahastus parteisüsteemi automaatselt ei konsolideeri ning oma rolli mängib ka reeglistik, mille alusel seda võimaldatakse. Nooremates demokraatiates võib riikliku rahastuse eesmärgiks olla ka aidata valdavalt vähe institutsionaliseerunud erakondadel üles ehitada oma organisatsioone. Teisest küljest annab riiklik rahastus võimaluse hoida parteide sissetulekud paremini oma kontrolli all, vähendades sedasi korruptsiooni ohtu riigis. (LeDuc et al. 2010: 69) Viimast argumenti toetab selgelt ka fakt, et poliitika ja kampaaniate tegemine on erakondade jaoks järjest kulukam.

Arvestatav mõju parteisüsteemide konsolideeritusele on ka valimisliitude osalemise lubamisel parlamendivalimistel. Oma olemuselt on valimisliidud pigem projektipõhised kooslused, mis kipuvad sama kiiresti lagunema või ümber formuleeruma, kui nad loodi. Olles pigem ajutised nähtused, tekib küsimus ka poliitilise vastutuse võtmisest. Kui erakonnad on pigem püsivad ja kestvad ajas, siis tuleb neil kanda ka vastutust ebaõnnestunud valijate mandaadi kasutamise eest. Valimisliitudel on aga märksa lihtsam minna ebaõnnestumiste korral valitsuses või parlamendis laiali ning moodustada liit mõne teise erakonnaga, vahetades ka seejuures nime. Teisest küljest võimaldavad valimisliidud olla erakondadel märksa paindlikumad ning seeläbi esindada mitmekülgselt ka valijate huve. Küll aga loob valimisliitude lubamine soodsama

pinnase rohkemate erakondade tekkeks ja pidevateks vangerdusteks poliitmaastikul, destabiliseerides sedasi parteisüsteemi.

Eraldi parteisüsteemide konsolideerumist mõjutava nähtusena tuleb antud töös vaatluse alla ühiskonnas eksisteerivad lõhed. Erinevalt teistest vaatlusalustest sõltumatutest muutujatest pole ühiskondlikud lõhed institutsionaalsed reeglid, kuid kuna lõhede rolli parteisüsteemide kujundamisel on erinevate autorite poolt pidevalt esile toodud, siis on ka antud töös peetud oluliseks seda aspekti arvesse võtta. Lõhede olulisust toob oma töödes välja ka Ware (1996: 193), leides, et ühiskondlikud lõhed on ühed võtmejõud erakondadevahelise konkurentsi ja parteisüsteemide kujundamisel. Ühiskondliku lõhena võib lihtsustatult käsitleda teatavat poliitilist või sotsiaalset küsimust, mis jagab ühiskonna liikmed kaheks või enamaks grupiks. Casal Bertoa (2012b: 95) toob ühtlasi välja, et lõhe püsimiseks ei piisa üksnes sotsiaalsest kihistumisest ja grupikuuluvusest vaid vaja läheb ka organisatsiooni, mis aitab neil oma uskumusi esindada. Selline lähenemine on aga märkimisväärselt keerulisem postkommunistlikes riikides, kus ühiskondlikud lõhed ei ole juurdunud sarnases ulatuses nagu Lääne-Euroopa ühiskondades. Seetõttu ei ole ühiskondlike lõhede põhine poliitika ka postkommunistlikes riikides sedavõrd avaldunud. (Saarts 2011: 95) Eesti Inimarengu Aruandes (Pettai et al. 2011: 151) toovad autorid antud nähtuse selgitusena välja, et Lääne-Euroopa riikides on lõhed kujunenud välja pika aja jooksul ning suuresti vastavalt sotsiaalmajanduslikule kihistumisele. Postkommunistlikes riikides on aga ühiskondlikud lõhed tekkinud pigem spontaanselt ja tulenevalt teistest asjaoludest.

Ühe ühiskondlike lõhede osana võib ka vaadelda parteisüsteemide polariseeritust. Polariseerituse all peetakse silmas, mil määral välistavad teatud erakonnad teistega koostöö. Teisisõnu näitan see seda, kuivõrd on välja kujunenud parteide blokid, kuhu kuuluvad erakonnad on üksteise jaoks aktsepteeritavad ning valitsuse moodustamisel otsitakse koostööpartnereid just blokist seest. Lee Savage (2013: 1029) toob välja, et polariseerituse tulemusel puudub erakondadel stiimul koalitsioone lõhkuda, kuna alternatiive valitsuse moodustamisele samas blokis napib. Tulemuseks on see, et rohkem polariseerunud parteisüsteemid loovad enam kestvaid valitsusi aidates sellega kaasa parteisüsteemide konsolideerumisele.

1.4. Uurimuse ülesehitus: võrdlev meetod

Antud bakalaureusetöö puhul on uurimuse ülesehituse aluseks võetud võrdleva meetodi mudel *most similar system design* (edaspidi kasutusel lühendina MSSD). Selle mudeli puhul on uuritavateks nähtusteks võetud väga sarnased juhtumid, millel on üksikud erinevad faktorid ning ühtlasi ka erinev lõpptulemus. Järelikult saab erinevat lõpptulemust seletada nende faktorite esinemisega, mis juhtumitel erinesid. Adam Przeworski ja Henry Teune (1970: 33) tutvustatud meetodi puhul on oluline, et sarnaste faktorite arv oleks maksimaalselt suur ning süsteeme eristavate muutujate arv võimalikult väike. Sel juhul tuleb võrdluse põhjuslikkuse seos ka selgemalt välja.

Võrdleva meetodi puhul valitakse teadlikult väiksem arv võrreldavaid juhtumeid ning suurt valimit saavutada ei üritatagi. Ühiskonnad on tihtipeale liiga keerulised selleks, et leida piisaval arvul juhtumeid, mida oleks võimalik omavahel võrrelda. Seetõttu, mida rohkem juhtumeid võrdlusesse võtta, seda vähem on muutujaid, mida on võimalik konstantsetena hoida. Teisalt hakkab „logisema“ ka kontseptsioon, kuna samu nähtuseid või protsesse tõlgendatakse eri riikides ka erineval viisil. Küll aga loovutab võrdlev meetod väiksema juhtumine valikuga teataval määral üldistusvõimet, mis on omane just suure valimiga uurimustele.

Tuues välja erinevused suurte valimite ning väheste riikide võrdlemisel, vajab ära märkimist peamised kaks. Esiteks võimaldab väheste riikide võrdlemine minna rohkem sügavuti ning saavutada vaadeldavate riikide suuremat mõistmist. Teiseks on uuritavate nähtuste mõisteline abstraktsus madalam, mis tähendab, et uurimuse kontseptsioon ei lähe sedavõrd „ujuma“ ning samaväärse võrdlusaluse saavutamine võib olla lihtsam. MSSD mudel on eriti sobiv ka võrdlemaks riike samast piirkonnast, kuna riikidel samas piirkonnas on pärimuslikult välja kujunenud jooned, mis neid ühendavad – olgu selleks siis ühine ajalugu, keel, kultuur, religioon, poliitiline süsteem või midagi muud. (Landman 2008: 68-71)

1.5. Juhtumite valimise põhjendus

Võrreldes muu maailma ja väga erinevate riigi-, valimis- ja parteisüsteemidega on Eesti ja Läti üpris sarnased juhtumid, kuid ometi on ka nende kahe riigi puhul näha erinevusi parteisüsteemide konsolideerituse osas. Eesti ja Läti parteisüsteemide konsolideerituse

erinevus on seda huvitavam uurimisinähtus, kuna stardipositsioonid olid mõlemal riigil taasiseseisvumise järgselt põhimõtteliselt samad. Mõlemas riigis ei olnud ligi 50 aasta jooksul võimalik kaasa lüüa mitmekülgses poliitikas ning iseseisvuse taastudes pidid nii Eesti kui Läti oma riigikorralduse uuesti üles ehitama. Mõlemad riigid demokratiseerusid ning McCormicki (2012: 60) käsitluse järgi kuuluvad mõlemad riigid nüüdseks ka liberaaldemokraatiate hulka.

Eesti ja Läti sarnasuse tõttu väga suur hulk parameetreid, mida on võimalik lugeda konstantseteks ning keskenduda olulisematele teguritele, eesmärgiga uurida institutsioonide mõju nende parteisüsteemidele. Sellest tulenevalt on käesolevas töös valitud võrdluseks just Eesti ja Läti ning jäetud välja Leedu, kuna viimase puhul on muutumatutena hoitavaid faktoreid mõnevõrra vähem. Samal põhjusel pole ka valimisse kaastaud teisi Kesk- ja Ida-Euroopa riike, mis on tavapärane paljude post-kommunistlike uurimustööde puhul. Eelmainitust järeldades võib analüüsis tuletatud põhjuslikkuse seos olla antud juhul suurema paikapidavusega, kui seda oleks Eesti või Läti asendamisel mõne teise liberaaldemokraatliku riigiga. Seega moodustavad Eesti ja Läti antud nähtuse osas hea võrdluspaari.

Konstantsetena on võimalik hoida suurt hulka faktoreid. Eesti ja Läti on oma ülesehituselt ja riigikorralduselt vägagi sarnased. Mõlemad riigid on tugevalt parlamentaarse riigikorraldusega, ühekojalise parlamendiga ning halduslikult tsentraliseeritud valitsemisega unitaarriigid. Eelmainitud tunnused on olulised selles osas, et nt presidentialismi ja majoritaarse valimissüsteemi puhul oleks ka erakondlik raamistik hoopis teistsugune. Nii Eestis kui Lätis kehtib proportsionaalne valimissüsteem, kus parlamenti pääsemiseks on erakondadel vaja ületada 5% valimiskünnis. Ware (1996: 193) toob välja, et suurel künnisel on kahtlemata parteisüsteeme konsolideeriv mõju ning aja möödudes tõmbab see institutsionaalne reegel parlamendis esindatud erakondade ja valimissüsteemide arvu koomale. Antud töö kontekstis on see sõltumatu muutuja hoitud konstantsena. Ühtlasi on Eestis ja Lätis nii parlamendil, valitsusel kui ka presidendil sarnane roll. Mõlemal riigil on varasem sama pikkusega demokraatliku ja autoritaarse režiimi kogemus ning ühine ülemineku aeg uuesti demokraatiale. Samuti ka sarnane taasiseseisvumise järgne käekäik: liitumine Euroopa Liidu ja NATO-ga, majanduslikud ja sotsiaalsed väljakutsed. Nii Eesti kui Läti on geograafilised naabrid, pea sama suured ja võrreldes teiste riikidega ka võrdlemisi sarnase rahvaarvuga. Olulise konstandina olgu välja toodud ka see, et mõlemas riigis on

arvestatava suurusega domineeriv vähemusrahvus venelased. Seejuures on sarnane ka venelastest vähemuse jagunemine kodakondsuse alusel: Eesti ja Läti kodakondsust omavad, Venemaa kodakondsust omavad ja kodakondsuseta isikud. (Aylott et al. 2014: 47-48)

2. Empiiriline analüüs

Bakalaureusetöö empiirilises osas keskendutakse kõigepealt indikaatoritele, mille alusel tõestada väidet, et Eesti parteisüsteem on Läti omast konsolideerunum. Lisaks töö teoreetilises osas käsitletud indikaatoritele tuuakse välja ka mõned lisanduvad parameetrid, mis illustreerivad valitud kahe riigi võrdlust veelgi. Peatüki teises pooles vaadeldakse institutsionaalseid reegleid, mis Eesti ja Läti puhul erinevad ning millele võib omistada suurimat mõju parteisüsteemide konsolideerimisel.

2.1. Võrdlus sõltuva muutuja indikaatorite osas

Vaadeldes alustuseks volatiilsust klassikalise Pederseni indeksi alusel, tuleb ilmseks, et Lätis on volatiilsus pidevalt märksa kõrgem kui Eestis. 2011. aasta Riigikogu valimistel oli valimistulemuste volatiilsus Eestis 11,6, mis on võrreldav Lääne-Euroopa parteisüsteemidega. Lätis oli samal aastal toimunud erakorralistel valimistel volatiilsus 28,7. (Saarts 2011: 89) Eesti on näidanud seejuures valimistel ühtlast ja järjepidevat hääletajate ning parteide konsolideerumist, samas kui Lätis on volatiilsus olnud tunduvalt kõikumavam. Eestis saavutas volatiilsus oma lae kolmandatel parlamendivalimistel 1999. aastal, küündides 34,2-ni ning sellest alates on toimunud pidev langus. Lätis see-eest oli volatiilsus kolmedel valimistel vahemikus 1995-2002 püsivalt kõrge, ulatudes 42,1 kuni 43,4-ni. Viiendatel valimistel aastal 2006 toimus Lätis järsk kukkumine 13,4 peale, mille järel tõusis volatiilsus uuesti 36,0-ni. (Saarts 2011: 89) Vaadates kogu valimisperiodi, siis Eestis on valimiste keskmine volatiilsus ligikaudu 10 võrra väiksem kui Lätis.

Powell ja Tucker (2014: 131) toovad oma uuringus välja, et jagades volatiilsuse osadeks ning võrreldes eraldi tüüp A ja tüüp B volatiilsust, siis post-kommunistlikes riikides moodustab ligi 70% kogu volatiilsusest tüüp A. Andmetest joonistub välja, et häälte liikumine olemasolevate parteide vahel (tüüp B volatiilsus) on Eestis ja Lätis samal tasemel, mõlemas riigis 17. Küll aga on A tüüpi volatiilsus Eestis madalam kui Lätis, näitajad siis vastavalt 30 Eestis ning 34 Lätis. Kuna autorite arvutused hõlmasid mõlemas riigis esimest viit valimist, siis järgnevate valimistega, mida numbrid ei kajasta on vahe veelgi suurenenud. Sellest tulenevalt võib järeldada, et peamine erinevus volatiilsustes Eesti ja Läti vahel tuleneb pidevast uute erakondade parlamenti

pääsemisest Lätis. Suuremat usaldust väljakujunenud parteide vastu Eestis näitavad ka Eurobaromeetri raportid, mille kohaselt on usaldus erakondade vastu jäänud Eestis vahemikku 14% ja 22%, samas kui Lätis on sama näitaja väiksem kui 10% (Auers 2015: 98).

Samad trendid tulevad ilmsiks ka kasutades Saartsi (2011: 89) poolt välja pakutud alternatiivset lähenemist „väljakujunenud erakondade“ stabiilsuse mõõtmiseks. Nn „väljakujunenud erakonnad on nt Eestis võtnud keskketlābi 85% parlamendivalimiste hāālttest, samal ajal kui Lätis on vastav näitaja kōigest 63%. On mārkimist vāārt, et 2011. aasta valimistel lāks Eestis 100% hāālttest juba varasemalt Riigikogus esindatud erakondadele. Seega ka selle nāitaja puhul vōib tōdeda, et Eestis on parteisüsteem stabiilsem ning vōrreldes Lātiga eelistatakse enam hāāletada „väljakujunenud erakondade“ poolt.

Eesti ja Lāti puhul esineb suuri erinevusi ka erakondade kestvuse ja keskmise vanuse osas. Nimelt Lātis moodustatakse tunduvalt enam uusi erakondi. Lisaks māngitakse ūmber ka olemasolevaid nii valimisliitude moodustamise kui ka parteide liitumise ja lagunemise kaudu. Tuues ka mōned illustreerivad arvud, siis nt 2011. aastal ei osalenud valimistel Eestis mitte ūhtegi uut erakonda ning kōik hāāled lāksid juba olemasolevatele parteidele. Lātis samaaegselt oli 2010. aasta korralistel valimistel muutumatul kujul kandideerimas erakondi ja valimisliite kōigest kolm, kokku kolmeteistkūmnest ning hāāli ōnnestus neil saad ligi 21% kōigest hāālttest (Pettai et al. 2011: 153). Vōttes vaatluse alla parteide vanused, siis Eesti erakondade aritmeetiline keskmine vanus pārast 2015. aasta Riigikogu valimisi oli 9,6 ja seda kūmne valimistel osalenud erakonnaga. Lāti 2014. aastal toimunud Seimi valimistel osales kolmteist erakonda ja erakondade liitu ning erakondade aritmeetiliseks keskmiseks vanuseks tuli 3,3 aastat. Seega vaadeldes puhtalt keskmist vanust valimistel osaleva erakonna kohta, siis Eestis on see ligi kolm korda suurem.

Minnes edasi rohkem sūgavuti ning vōttes parteisūsteemide vanuse arvutamisel arvesse ka erakondade tugevust, tuleb ilmsiks sarnane tendents aritmeetilise keskmise vanusega. Vaadeldes erakondade kaalutud keskmist vanust, siis pārast 2015. aasta valimisi on Eesti parteisūsteemi kumulatiivseks koondvanuseks 15,5 aastat. Maksimaalsest vanusest, milleks on 23 aastat, moodustab see ligikaudu 67%. Sellise nāitajaga ūletab Eesti viimaste valimiste lōikes ka kōiki teisi post-kommunistlikke Kesk- ja Ida-Euroopa

riike. Tugeva panusele sedavõrd kõrge koondvanuse kujunemisesse annavad Eestis suuresti Reformierakond ja Keskerakond. Mõlemad erakonnad olid eelmisel aastal 20 aastat vanad ning olles parlamendis kaks kõige suuremat erakonda moodustavad nad Eesti parteisüsteemi 15,5 aastast tervelt 10,5. Lätis see-eest on parteisüsteemi kumulatiivseks koondvanuseks kõigest 5,2 aastat, mis moodustab maksimaalsest 21-aastasest vanusest 25%. Kui Eestis on näha stabiilset parteisüsteemi vanuse kasvamist, siis Lätis on kasv olnud aeglasem ning 2010. aastal toimus ka tugev tagasimineku, kui valimiste tulemusena noorenes Läti parteisüsteem 3,3 aasta võrra. Läti kontekstis tuleb hästi esile, et uute parteide ja nende liitude moodustamine on tihti erakondadele isegi kasulik, kui vanade hoidmine, sest inimesed on kergesti valmis uute poliitiliste jõudude poolt hääletama. Teiseks on Lätit tihti iseloomustanud nõ „ühe kuulsuse parteid“, kus oligarhid loovad oma erakonna, kuid nagu ka Haughton ja Deegan-Krause (2015: 75) välja toovad, siis kipuvad sellised moodustised lagunema sama kiiresti, kui tekivad – nii ka Lätis.

Valimistel osalevate erakondade ja parlamendierakondade tingarvude osas joonistuvad Eesti ja Läti puhul välja väiksed erinevused. Nii Eestis kui Lätis on pärast 2011. aasta valimisi langenud valimistel osalevate erakondade tingarv viie lähedale, mis näitab tugevat konsolideerumist. Selget konsolideerumist näitab ka parlamendierakondade tingarv, mis on mõlemas riigis langenud alla nelja. Keskmise valimistel osalevate erakondade tingarv on Eestis 6,2 ja Lätis 6,9. Sarnast vahekorda näitab ka parlamendierakondade tingarv, mis Eestis on 4,7. Läti vastav näitaja on 5,5. (Auers 2015: 97) Kui Eesti puhul võib tähendada tingarvude stabiliseerumist alates 2003. aasta parlamendivalimistest, siis Lätis on need olnud märksa hüplikumad. Eriti tugev langus võrreldes varasemate valimistega on Lätis märgata aastatel 1998 ja 2010, kus nii valimistel osalevate erakondade kui ka parlamendierakondade tingarvud langesid ligemale kahe võrra. Kõrgeimad skoorid on Lätis mõlemal juhul olnud kõrgemad kui Eestis. Valimistel osalevate erakondade tingarvu puhul on kõrgeim Läti vastav näitaja 9,6 ning Eestis 8,8. Parlamendierakondade tingarvu kõrgeim skoor Lätis on olnud 7,6 ning Eestis 5,9. (Auers 2015: 97) Sellest võib ka järeldada, et kuigi aastate jooksul on Lätis olnud pigem killustatum parteisüsteem, siis viimaste valimistega on jõutud Eestiga samale tasemele. Antud juhul tuleb muidugi võtta arvesse, et kui Eestis on pärast valimisliitude keelustamist osutunud valituks üksnes erakondade nimekirjades kandideerinud, siis Lätis on tegu olnud valimisliitudega, mis on märksa ebastabiilsemad

nähtused. Sellest tulenevalt on ka valitsuse eluiga Lätis märgatavalt madalam kui Eestis. Kui Lätis on valitsuse keskmine kestvus vaid 452 päeva, siis Eestis on sama näitaja 672 päeva (Pettai et al. 2011: 147).

Üks märkimisväärsemaid erinevusi vaadeldavate indikaatorite osas tuleb ilmsiks parteide liikmeskonna suuruseid uurides. Eesti on üks Euroopa kõrgeima erakonnaliikmete osakaaluga riike valimisealisest elanikkonnast, ületades ka selgelt Euroopa keskmist, milleks on 4,65%. See-eest Läti pole mitte üksnes Baltimaade väiksema erakonnastumisega riike, vaid kogu Euroopas selle pingerea lõpus. Tuues välja vastavad näitajad, siis Eestis on erakonnaliikmeid valimisealisest elanikkonnast 4,84% (aastal 2008) ning Lätis vaid 0,74% (aastal 2004). (Saarts 2011: 98) Seejuures on oluline pidada meeles, et Läti puhul pole võimalik saada usaldusväärseid andmeid. Nimelt edastavad Lätis erakonnaliikmete arvu parteid ise, mistõttu võib esineda liialdamist ja seda eriti väiksemate erakondade puhul. (Ikstens 2006: 12-13)

Eesti erakondade suurused tulevad veelgi paremini ilmsiks kui võtta ka arvesse Eestis ja Lätis registreeritud erakondade arvu. Kui Eestis on 1. mai 2016 seisuga 12 erakonda (Eesti e-äriregister), siis Lätis on vastav number 72, sealhulgas siis ka 8 parteide liitu (Läti e-äriregister). Sisuliselt tähendab see seda, et märksa väiksema erakondade arvu juures on absoluutnumbrites erakonnaliikmeid Eestis rohkem kui Lätis. Kui Eestis oli 2008. aastal erakonnaliikmeid kokku ligi 44 000, siis Lätis aastal 2004 ligikaudu 11 000 (Auers 2015: 114). Kallakas (2015: 202) toob oma töödes seejuures välja, et Eestis on olnud pidev erakondade liikmeskondade suurenemine ning alles 2013. aastal võis näha langust absoluutnumbrite osas. Võimaliku selgitusena toob ta välja, et Eestis toimivad erakonnad justkui klubid, pakkudes laia hulka erinevaid osalemisviise oma liikmetele. Samuti on Eestis toimunud mitmete aastate jooksul vägagi sihikindel liikmeskonna suurendamine. Nimelt valitseb Eesti suuremates erakondades uskumus, et iga liige suudab endaga valimistel kaasa tuua mitmeid teisi hääli ning erakonna sõnum levib suure liikmeskonna puhul rohkem. Lätis pole aga erakonnad piisavalt panustanud oma organisatsioonide ülesehitamisele ning seetõttu pole ka liikmeskondade kasvatamisega tegeletud. Eriti selgelt tuleb see välja piirkondlike organisatsioonide puhul, kus Läti erakonnad pole panustanud kohalike harude loomisele ning ülesehitamisele. Tulemuseks on see, et kohalikele omavalitsustele keskendunud erakonnad on suutnud tugevalt kanda kinnitada. (Auers 2015: 64) Eestis see-eest on kõigil suurematel parteidel olemas rohkelt piirkondlikke organisatsioone. Seda näitavad ka kohalike

omavalitsuste volikogude valimised, kus ka väga paljudes valdades on olemas erakondlikud nimekirjad. Eelnevat kokku võttes, võib järeldada, et Eestis on erakonnad märksa rohkem juurdunud ning suutnud oma liikmeskonda kasvatada kui Lätis.

	EESTI	LÄTI	EST vs LAT vastavalt sellele kumb on antud indikaatori osas konsolideerunum
Volatiilsus Pederseni indeks järgi	11,6 (2011)	28,7 (2011)	EST > LAT
A-tüüpi volatiilsus	30 (1992-2011)	34 (1993-2010)	EST > LAT
B-tüüpi volatiilsus	17 (1992-2011)	17 (1993-2010)	EST = LAT
Väljakujunenud erakondade stabiilsus	85% (1992-2011)	63% (1993-2011)	EST > LAT
Erakondade aritmeetiline keskmine vanus	9,6 (1992-2015)	3,3 (1993-2014)	EST > LAT
Parteisüsteemi kaalutud keskmine vanus	15,5 (1992-2015)	5,2 (1993-2014)	EST > LAT
Valimistel osalevate erakondade tingarv (keskmise)	6,25 (1992-2011)	6,9 (1993-2010)	EST > LAT
Parlamendierakondade tingarv (keskmise)	4,7 (1992-2011)	5,5 (1993-2010)	EST > LAT
Erakondliku kuuluvusega inimeste osakaal valimisealisest elanikkonnast	4,84% (2008)	0,74% (2004)	EST > LAT

Tabel 1: Eesti ja Läti võrdlus sõltuvate muutujate indikaatorite osas.

2.2. Võrdlus sõltumatute muutujate indikaatorite osas

Minnes edasi, tuleks vaadelda, millest on tingitud sedavõrd erinev Eesti ja Läti parteisüsteemide konsolideerituse aste. Kuigi Eesti ja Läti on muidu võrdlemisi sarnased juhtumid, siis teatud institutsionaalsed erinevused joonistuvad välja. Üks

peamisi erinevusi on erakonna moodustamiseks vajaminevate liikmete arv. Lätis on see pikka aega olnud 200 (Law of Political Parties of Latvia), see-eest Eestis on number taasiseseisvumise järgsete aastate jooksul korduvalt muutunud. Esialgu seati ka Eestis piir 200 liikme peale, kuid loomaks selgust tugevalt killustunud parteisüsteemis tõsteti seda 1998. aastal 1000 liikme peale. 1000 peale jäi piirmäär pidama ligi kümneks aastaks, mõjutades sellega tugevalt veel kujunevat parteisüsteemi. Alles 2014. aastal muudeti vastav piirmäär Eestis 500-le – samm mille pikaajalist mõju parteisüsteemi konsolideerimisele on hetkel veel raske hinnata. (Erakonnaseadus) Küll aga on võimalik välja tuua, et pärast muudatuse elluviimist on Eestis juba tekkinud kaks uut erakonda. Kahe uue erakonna tekkimine ei pruugiks mõnes teises ühiskonnas olla märkimist väärt sündmus, kuid võttes arvesse, et enne seda loodi viimane partei Eestis alles 2005. aastal, siis on tegu suure muutusega. Kuna Eesti rahvaarv on Läti omast väiksem, siis on erakonna loomiseks ja hoidmiseks vajaminevate liikmete arvu vahe seda suurem. Ehk kui võtta Eestis pikka aega kehtinud piirmäär 1000 ja Lätis senini kehtiv 200 ning võrrelda neid valijaskonna suurusega, siis saame järeldada, et Eestis on partei loomiseks vajalik 0,11% valijaskonna liikmelisus, samas kui Läti vastav näitaja on 0,01%. Vahe on märkimisväärne ning selline piirang on drastiliselt vähendanud erakondade arvu Eestis ning konsolideerunud süsteemi.

Teine oluline erinevus seisneb parteide riigipoolses rahastuses. Eestis viidi riigipoolne parlamendierakondade ja ühtlasi ka napilt joone alla jäänute rahastus sisse juba 90ndatel aastatel. Uus suurem muutus leidis aset aastal 2004, kui riigipoolne rahastus parlamendierakondadele kasvas hüppeliselt. Ühtlasi keelustati samal ajal juriidiliste isikute annetused ning piirati tugevalt ka eraisikute poolt tehtavate annetuste reegleid. Nende sammudega muutus Eestis riigi poolne rahastus erakondade jaoks esmatähtsaks. (Auers 2015: 115) Läti jõudis parteide riikliku rahastuseni alles 2012. aastal. Siinkohal ei tohi ära unustada, et kuigi ka Läti võttis mõned aastad tagasi kasutusele osalise erakondade avaliku rahastamise, siis ligi kaks kümnendit eraraha on jätnud oma jälje. See on viinud Lätis selgesti erinevalt Eestist teatud oligarhide esilekerkimiseni parteide eesotsas. Tekkinud on olukord, kus Läti erakondi ja valimisliite võib käsitleda justkui projekte, mis aga killustab ja destabiliseerib parteisüsteemi (Aylott et al. 2014: 63-64). Oligarhide esilekerkimiseni on viinud suuresti see, et poliitikas läbilöömiseks on vaja rahalisi vahendeid. Kuna avalik rahastamine Lätis puudus, siis põhilist rolli valimisedus mängis just nõ oligarhidelt tulevad rahalised vahendid. Olgugi, et Läti on asunud

vähesel määral erakondi avaliku rahaga toetama, mis annab eelise suurematele erakondadele, siis nendest toetustest piisab vaevu organisatsioonide igapäevakulutuste katmiseks.

Oluline on veel välja tuua, et Eestis on riigipoolne rahastus seotud kohtadega parlamendis, samas kui Lätis on see seotud häälte arvuga ehk igal häälel on justkui hind. Tähtis on see selles osas, et Eestis kehtiva parlamendikohtade arvu arvutamise mudeli järgi saavad valimistel suurema häältesaagi kogunud erakonnad proportsionaalselt ka rohkem kohti juurde kui väiksemad erakonnad. Selline arvutuskäik soosib seega veelgi suuremaid erakondi. Lätis saavad kõik valimistel üle 2% häáli kogunud erakonnad igaaastaselt 0,71 eurot riigipoolset rahastust (Auers 2015: 115). 2014. aasta valimistel enim häáli kogunud Koosmeele Keskusele tähendab see ligi 150 000 euro suurust riigipoolset rahastust aastas. Võrdluseks olgu välja toodud, et Eestis saavad näiteks parlamenti mitte pääsenud kui valimistel 4%-5% häáli kogunud erakonnad riigipoolset rahastust 100 000 eurot aastas (Erakonnaseadus), mis on vaid kolmandiku võrra väiksem kui Lätis suurima erakonna riigipoolne toetus. See-eest 2015. aasta Riigikogu valimistel enim häáli saanud Reformierakond saab 2016. aastal riigieelarvelist ligi 1,6 miljonit eurot (Delfi). Sellest võib järeldada, et Lätis piisab riigipoolsest rahast vaevu igapäevaste kulutuste katmiseks. Võttes arvesse ka kulutused valimiskampaaniatesse, jääb sellise süsteemi jätkudes eraraha roll Läti erakondade rahastamisel jätkuvalt peamiseks. (Ikstens 2013: 13)

Kolmanda institutsionaalse erinevusena on oluline välja tuua valimisliitude tegevuse lubamine. Eestis keelustati valimisliitude osalemine Riigikogu valimistel juba 1998. aastal ning sealt alates on valimistel osalenud üksnes erakonnad ja üksikkandidaadid. Lätis on aga valimisliidud jätkuvalt peamisteks parlamenti pääsejateks. Valimisliitude häda peitub aga selles, et nad on oma olemuselt märksa ebastabiilsemad ega võta vastutust. Kui mõnel valimisliidul peaks minema kehvasti, siis lõpetatakse antud kooslus ning minnakse järgmistele valimistele vastu juba uue liiduga. Osalt on Läti süsteemi lisanud stabiilsust 2010. aastal vastu võetud otsus lubada fraktsioone moodustada üksnes valimistel kohti saanud erakondadel ja valimisliitudel. Selle muudatuse tõttu muutub ka väiksemaks nende saadikute osa, kes oma esialgselt erakonnast või valimisliidust lahku löövad. Sama reegel on Eestis kehtinud juba 1990ndate lõpust (Pettai 2013: 19).

Vaadeldes ühiskonnas eksisteerivaid lõhesid, võib Eesti ja Läti puhul tähendada mitmeid sarnasusi, kuid ka mõningaid erinevusi. Auers (2015: 108) toob välja, et Nõukogude Liidu okupatsioon tõi endaga kaasa põllumajanduse kollektiviseerimise, ühiskonna sekulariseerumise, kiire industrialiseerumise ja märkimisväärse muutuse mõlema riigi etnilises koosseisus. Kõik need viisid välja olukorrani, kus paljud traditsioonilised lõhed post-kommunistlikes Eestis ja Lätis enam ei eksisteerinud. Ühtlasi ei võimaldanud taasiseseisvumisejärgsed kiired muutused ühiskonnas tekkida lõhede-põhistel erakondadel

Parteisüsteemide kujunemise käigus võis Eestis ja Lätis tähendada mitmete väiksemate lõhede tekkimist, kuid ajapikku need marginaliseerusid. Peamise lõhena on mõlemas riigis püsima jäänud etniline lõhe. Nii Eestis kui Lätis on suur venekeelne vähemus, mistõttu on ka mõistetav selle lõhe olemasolu. Probleem tekib ennekõike sellest, et suur osa venekeelsest vähemusest ei identifitseeri ennast riikidega, kus nad elavad, vaid peamiselt Venemaaga. Kui Lätis on etniline lõhe olnud püsiv taasiseseisvumisest saati, siis Eestis on märgata selle lõhe osalist tähtsuse vähenemist. Üheks suureks erinevuseks Eesti ja Läti puhul on see, et kui Lätis on vene erakonnad olnud märkimisväärsed edukat ning seda eriti viimastel valimistel, siis Eestis pole nad suurt mõju omanud ja järk-järgult on nad valimistest sootuks kõrvale jäänud. Põhjustena võib välja tuua kaks peamist. Esiteks suruti Eestis etniline lõhe juba 90ndate alguses tugevamalt alla kui Lätis. Nimelt moodustas Eestis taasiseseisvumise järgselt venekeelne kogukond vaid 10% valijaskonnast, kuigi elanikkonnas oli nende osakaal ligikaudu 30%, samas kui Lätis oli vähemustest valijate osakaal umbes 25%. (Pettai et al. 2011: 152) Teine selgitus võib peituda selles, et Eesti erakondadel on õnnestunud venekeelset vähemust paremini siduda. Sellegi poolest on viimased kümme aastat seda tühimikku täitnud Keskerakond, olles ülekaalult enim venelaste häält saav erakond. Etnilisusele tuginev lõhe pole Eestis omanud mõju Lätiga sarnasel tasemel, kuid see on siiski olnud viimastel Riigikogu valimistel peamiseks vastandumise aluseks. Kuigi vastandumist Eestis elavate vene vähemuse ja eestlaste vahel pole otseselt loodud, on Reformierakond selgelt rõhunud nii julgeolekuküsimustele kui ka euroopameelsusele, vastandudes sellega Keskerakonnale. Seega on seda lõhet toodud kaudselt välja selge eesmärgiga panna inimesi valima kumma maailmavaatega nad soovivad samastuda.

Pettai et al. (2011: 152) on toonud välja, et Eestis on poliitilised lõhed võtnud järk-järgult ka kuju mööda vasaku-parema eristust. Eestis on seejuures olnud domineerivad

valdavalt parempoolsed erakonnad. Skaala vasakul poolel on alates 1992. aastast olnud olemas sotsiaaldemokraadid (varasemalt Mõõdukad) ning sinna on soovinud ennast sotsiaal-majanduslikult soovinud positsioneerida ka Keskerakond (Auers 2015: 110). Lätis see-eest on osaliselt esile kerkinud nõ korruptsioonivastaste ja oligarhide vaheline lõhe. Tegu on teatava väärtustepõhise lõhega, kus korruptsioonivastased jõud rõhuvad seaduste ülimuslikkusele ja aususel, samas kui oligarhidele tuginevad erakonnad üritavad ennast kuvada kui majanduse asjatundjaid ning ettevõttesõbralikke algatusi (Pettai et al. 2011: 152). Selline lõhe on oma loomult aga pigem lühiajaline, kuna oligarhide parteid pole püsivad. Seetõttu ei ole ka lõhe pikas plaanis püsiv ega oma mõju parteisüsteemide konsolideerumisele.

Eelnevast võib järeldada, et Eestis ja Lätis on lõhede taust üpris sarnane, kus peamiselt domineerib etniline lõhe. See-eest on Eestis näha rohkem ka klassikalist vasak-parema ideoloogilise lõhe kujunemist, mis oma olemuselt on selgelt tugevamalt konsolideeriv kui Lätis eksisteeriv korruptsiooni vastaste ning oligarhide vaheline lõhe.

Vaadeldes polariseeritust leiab nii Eestis kui Lätis ühe peamise erakonna, keda on selgelt valitsuskoalitsioonides välistatud ja seda eriti viimaste valitsuste puhul. Eestis on selleks erakonnaks kujunenud Keskerakond ja Lätis viimasel kolmel valimistel Koosmeele Keskus. Koosmeele Keskuse näol venekeelse valijaskonna huvid mõnevõrra selgemini esindatud, kuid valitsusest on neidki tõrjutud samadel põhjendustel kui Keskerakonda, nimetagem seda siis „venemeelsuseks“ (Aylott et al. 2014: 58-59). Üheks suurimaks erinevuseks Keskerakonna ja Koosmeele Keskuse vahel võib pidada seda, et kui viimane on selgelt vene erakond, siis Keskerakonna eesotsas on alati domineerinud eesti nimed ning „venemeelsus“ ei ole seega üheselt tõlgendatav. Polariseerituse olulisust tõstab antud juhul tõsiasi, et kummalgi juhul ei ole tegu marginaalsete erakondadega, otse vastupidi. Keskerakond on olnud stabiilselt üks suurimaid parteisid Riigikogus, saades viimasel kolmel valimisel Reformierakonna järel suuruselt teise mandaadi. Pettai et al. (2011: 153) toovad välja, et kuigi Keskerakonda on aastatel 2002-2003 ja 2005-2007 valitsemisesse kaasatud, siis mõlemal perioodil on tegu olnud pigem nõ „teise eelistusega“, milles Reformierakonnal puudusid paremad alternatiivid seniste koalitsioonide lagunedes. Koosmeele Keskusel õnnestus 2011. aastal tõusta suurimaks erakonnaks Läti Seimis. Sedavõrd oluliste jõudude välistamine valitsuskoalitsioonides muudab aga valitsused ühetaolisteks ning väga suur osa ühiskonnast on valitsuse tasandil alaesindatud. Kuigi polariseeritus välistab mõlemas

riigis ühe dominantse poliitilise jõu, omab ta ometigi parteisüsteeme konsolideeruvat mõju - mõlemal parteil on oma riigis väga selgelt välja kujunenud stabiilne valijaskond.

Järeldused ja kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Eesti ja Läti parteisüsteemide konsolideeritust ning erinevate institutsionaalsete reeglite mõju parteisüsteemide konsolideerumisele. Võrdluse loomine Eesti ja Läti alusel võimaldas hoida suure hulga muutujaid konstantsetena ning keskenduda põhjustele, mis seda erinevust seletavad. Sellest tulenevalt on ka tõenäosus suurem, et analüüsis kirjeldatud lahknevused institutsionaalsetes reeglites on põhjustanud Eesti ja Läti parteisüsteemide erineva konsolideerituse.

Antud uurimustöös toodi selgelt välja indikaatorid, mille alusel võib väita, et Eesti parteisüsteem on rohkem konsolideerunud kui Läti oma. Eesti on liikunud aegsasti kehtestatud reeglite tõttu järjepidevalt süveneva konsolideerituse suunas, samas kui Läti areng on olnud märksa aeglasem. Sellest lähtuvalt uuriti töös edasi, millest selline erinevus muidu kahe sarnase juhtumi puhul põhjustatud on.

Uurimuse hüpotees leidis tõestust, kuna ilmnes, et Eesti ja Läti parteisüsteemidel on mitmeid erinevusi, mis omavad selget mõju parteisüsteemide konsolideeritusele. Sellest võib järeldada, et üksnes ühe institutsionaalse reeglita erinevusega pole võimalik seletada põhjuslikkuse seost ning seetõttu tingib erineva konsolideerituse mitmete institutsionaalsete reeglite koosmõju.

Toon välja peamised institutsionaalsed reeglid, mille puhul antud uurimustöös leiti, et need on aidanud kaasa Eesti parteisüsteemi kiiremale konsolideerumisele. Esiteks, Eestis 90ndate lõpus kehtestatud kõrge erakonna moodustamiseks vajalike liikmete arvu piirmäär, mis on Lätis olnud pikka aega märkimisväärselt madalam. Teiseks, riigipoolse erakondade rahastamise pikaaegne olemasolu Eestis ning selle suur osakaal parteide sissetulekust. Kolmandaks, valimisliitude keelustamine Eestis 90ndate lõpus, mis on suurendanud süsteemi stabiilsust ning loonud selgekujulise parteisüsteemi. Neljandaks, Eestis on mõnevõrra selgemalt tekkinud ka sotsiaal-majanduslikul vasak-parem skaalal põhinev ühiskondlik lõhe, mis võimaldab sarnaste vaadetega erakondadel kergemini valitsusi moodustada.

Antud teemat oleks huvitav edasi uurida, kui Eesti ja Läti institutsionaalsed reeglid peaksid teineteisele aja möödudes lähenema. Seda näiteks juhul kui Läti suurendab edaspidi märgatavalt riigipoolset rahastust, keelustades samaaegselt annetused

juriidilistelt isikutelt. Samuti juhul kui Läti peaks mingil hetkel keelama valimisliitude osalemise parlamendivalimistel nagu seda on teinud Eesti. Mõju võib hakata omama ka Eestis vastu võetud otsus langetada erakonna loomiseks vajalike liikmete piirmäära. Seejuures ei pruugi erinevatel sõltumatutel muutujatel olla sama suur efekt. Ehk siis nt erakonna loomiseks seatud piirmääral ei pruugi Eestis olla märkimisväärset mõju, kuna suuremahuline riiklik rahastus jätkub. Seda olekski hea juurde uurida. Huvitav oleks ka võrrelda, kui võrd on antud uurimustöös välja toodud selgitused üle kantavad teistele post-kommunistlikele riikidele. Kuigi siinkohal tuleb arvesse võtta, et vaatlusaluste juhtumite arvu suurendades või võrdluspaari üht poolt muutes väheneb ka konstantsetena hoitavate muutujate hulk ning põhjuslikkuse seos sõltuva ja sõltumatute muutujate vahel ei pruugi enam samal määral paika pidada.

Kasutatud allikad

1. Aures, Daunis (2015) *Comparative Politics and Government of the Baltic States*. Hampshire. Palgrave Macmillan.
2. Aylott, Nicholas et al. (2014) *Models of Democracy in Nordic and Baltic Europe*. Surrey. Ashgate Publishing Limited.
3. Casal Berto, Fernando; Spirova, Maria (2013) „Get a Subsidy or Perish! Public Funding and Party Survival in Eastern Europe“, töödokumentide sari poliitiliste parteide seadusandlusest nr 29:
<http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp2913.pdf> (külastatud 18 aprill, 2016).
4. Casal Bertoa, Fernando (2012a) “Parties, Regime and Cleavages: explaining Party System Institutionalisation in East Central Europe”, *East European Politics* 28 (4): 452-472.
5. Casal Bertoa, Fernando (2012b) “Party Systems and Cleavages Structures Revisited: A Sociological Explanation of Party System Institutionalization in East Central Europe“, <http://ppq.sagepub.com/content/early/2012/02/13/1354068811436042> (külastatud 26 aprill, 2016).
6. Delfi. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/graafik-parteid-saavad-riigieelarvest-miljoneid-eurosid-kuid-erakonnad-on-toetuse-vahendamise-suhtes-eri-meelt?id=74112013> (külastatud 12 aprill, 2016)
7. Eesti e-äriregister. www.ariregister.rik.ee (külastatud 11 veebruar, 2016).
8. Erakonnaseadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/EKS> (külastatud 13 märts, 2016).
9. Haughton, Tim (2014) „Exit, Choice and Legacy: Explaining the Patterns of Party Politics in Post-Communist Slovakia“, *East European Politics* 30 (2): 210-229.
10. Haughton, Tim; Deegan-Krause, Kevin (2015) “Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics”, *East European Politics & Societies* 29 (1): 61-80.

11. Ikstens, Janis (2006) „Party Organizations in Latvia“, https://www.ucis.pitt.edu/nceer/2003_816_05_Ikstens.pdf (külastatud 2 veebruar, 2016).
12. Ikstens, Janis (2013) „Party Regulation in Latvia“. Ettekanne konverentsil „20th International Conference of Europeanists“. Amsterdam.
13. Kallakas, Priit (2015) „Membership Developments in Political Parties in Estonia, Moldova and Ukraine“, *4liberty.eu Review nr 2*, toim. Olga Labendoxicz. Lodz: Industrial Foundation, 196-207.
14. Kreuzer, Marcus; Pettai, Vello (2013) „Time as Age: Measuring the Durability of Party Systems“. Ettekanne Ameerika Politoloogia Assotsiatsiooni aastakonverentsil. Chicago.
15. Law on Political Parties of Latvia (2006).
16. LeDuc, Lawrence; Niemi, Richard G.; Norris, Pippa et al. (2010) *Comparing Democracies 3. Elections and Voting in the 21st Century*. Los Angeles. SAGE Publications.
17. Läti e-äriregister. www.ur.gov.lv/partijas.html (külastatud 6 aprill 2016)
18. Mainwaring, Scott; Torcal, Mariano (2005) „Party System Institutionalization and Party System Theory After the Third Wave of Democratization“. Ettekanne Ameerika Politoloogia Assotsiatsiooni aastakonverentsil. Washington DC.
19. McCormick, John (2012) *Comparative Politics in Transition*. Wadsworth. Cengage Learning, 57-69.
20. Pettai, Vello (2013) „The Contribution of Party Law and Regulation of Party System Stabilization: the Case of Estonia“. Ettekanne konverentsil „20th International Conference of Europeanists“. Amsterdam.
21. Pettai, Vello; Auers, Daunis; Ramonaite, Aine (2011) „Poliitiline areng“, *Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011*, toim. Vello Pettai. Tallinn: Eesti Ajalehed, 144-164.

22. Powell, Eleanor Neff; Tucker, Joshua A. (2014) "Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches", *British Journal of Political Science* 44 (1): 123-147.
23. Przeworski, Adam; Teune, Henry (1970) *The Logic of Comparative Social Inquiry*, New York. Wiley-Interscience.
24. Saarts, Tõnis (2011) "Comparative Party System Analysis in Central and Eastern Europe: the Case of the Baltic States", *Studies of Transition States and Societies* 3 (3): 83-104.
25. Savage, Lee (2013) „Party System Polarisation and Government Duration in Central and Eastern Europe“, *West European Politics*, 36 (5): 1029-1051.
26. Ware, Alan (1996) *Political Parties and Party Systems*. New York. Oxford University Press.

Summary

Consolidation of party systems: Comparison of Estonia and Latvia

Estonia and Latvia are two similar cases in many figures, but after gaining its independence, Estonia has managed to develop a more stable and consolidated party system. Creating a comparison between Estonia and Latvia allows to keep large amount of variables as constants and, thus, to concentrate on the reasons that can explain the difference. Therefore, the probability that institutional rules described in this paper have caused the difference in consolidation is higher.

Consolidation of party systems is essential for the stability of policy making and democracy as a whole. Therefore weak party systems can decrease the trust in parties and state institutions, corruption and awareness of it increases and the effectiveness of the government may decline. Thus, party consolidation has an important role to play in the relationship between people and the state.

As the results of this research show, there are several relevant differences between Estonian and Latvian party systems that explain the difference in consolidation. It may be concluded that only one variable alone is not enough to explain causality and therefore, the difference in consolidation is caused by interaction of several institutional rules.

Main institutional rules that have enabled Estonian party system to consolidate on were brought out and discussed in this paper. First, in the end of 90s Estonia imposed high threshold on the number of party members for establishing a political party. Second, Estonia introduced public funding for parties already in 1994 at the same time banning corporate donations. Third, Estonia banned the participation of party alliances on parliamentary elections already in the end of 90s. Finally, on a larger scale Estonia has witnessed the emergence of left-right socio-economical cleavage that has allowed parties with same political values to form government more easily.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Evert Rööpson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Parteisüsteemide konsolideeritus: Eesti ja Läti võrdlus“,

mille juhendaja on Vello Pettai (PhD),

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 16.05.2016